

بوردسی نیروی انسانی در ایران

علی اصغر مهاجرانی

مقدمه

جمعیت از یکسو، هدف همه برنامه‌ها و از سوی دیگر وسیله و ابزاری برای اجرا و پیشبرد آنهاست. در واقع همه افراد یک جامعه مصرف کننده‌اند، ولی فقط تعدادی از آنها در تولید مشارکت می‌کنند و بار هزینه خود و دیگران را به دوش می‌کشند. با توجه به تغییرات پویای جمعیت (کاهش یا افزایش تعداد، تغییر ساختمان سنی و جنسی و جابجایی مکانی) لزوماً مرز بین تولید کنندگان و مصرف کنندگان ثابت نیست و مدام دگرگون می‌شود. در روند رشد و تحول جمعیت مصرف کنندگان در ردیف تولید کنندگان قرار می‌گیرند و ممکن است بار دیگر به گروه مصرف کنندگان پیوندند. بعلاوه ساختار اقتصادی - اجتماعی جامعه از طریق آداب و رسوم، ارزشهای اجتماعی، قوانین و مقررات بر این تقسیم بندی اثر می‌گذارد. در مجموع ساختمان شغلی و میزانهای فعالیت، اشتغال و بیکاری تحت تاثیر دو عامل زیر است:

۱- حجم و رشد و ساخت جمعیت از نظر سن و جنس

۲- ساخت اقتصادی - اجتماعی جامعه و اثرات ناشی از آن.

با توجه به مطالب فوق، لزوم جداسازی جمعیت مصرف کننده از جمعیت تولید کننده

برای برآورد نیازهای مختلف جمعیت با توجه به ساختمان سنی، جنسی و شغلی و سایر ویژگیهای جمعیت شناختی، همچنین برآورد کارآیی جمعیت از نظر میزان فعالیت، نوع اشتغال، تخصص و مهارت ضروری است.

در مقاله زیر با استفاده از داده‌های نتایج سرشماری سالهای ۶۵، ۵۵، ۴۵ ابتدا اثر ساختار جمعیت ایران بر نیروی انسانی، سپس وضعیت جمعیت فعال و در پایان تحول بخشهای فعالیت و ساختمان شغلی مورد مطالعه قرار گرفته است. بدیهی است برای بررسی جنبه‌های نیروی انسانی از نظر آموزش، تخصص و مهارت و بهره‌وری باید دست به بررسیهای جداگانه‌ای زد.

الف- اثر ساخت جمعیت ایران بر نیروی انسانی

ابتدا به تأثیر تعداد و رشد جمعیت بر نیروی انسانی می‌پردازیم. رشد زیاد جمعیت - ایران ناشی از بالا ماندن و گاه افزایش میزان موالید و کاهش میزان مرگ و میر است. این گونه رشد در مرحله اول به افزایش تعداد جمعیت در پایین هرم سنی می‌انجامد و سپس با تأخیر - زمانی، گروههای سنی فعال (۶۴-۱۵ سال) را تحت تأثیر قرار می‌دهد. حال هرچه قدر تعداد جمعیت زیادتر و هرچه میزان رشد بالاتر باشد حجم اضافه شده در پایین هرم سنی بیشتر است. برای مثال با فرض رشد طبیعی سالانه به میزان ۳ درصد (میزان موالید ۴ در هزار - میزان مرگ و میر ۱ در هزار) و تعداد ۵۰ میلیون نفر جمعیت، در سال اول از طریق ولادت تعداد ۲۰۰۰۰۰۰ نفر بر پایین هرم سنی (جمعیت صفر ساله) افزوده می‌شود که پس از مدت ۱۰-۱۵ سال با کسر تلفات ناشی از مرگ و میر به سن فعالیت می‌رسند. در صورتی که با در نظر گرفتن تعداد مرگ و میر با میزان ۱۰ در هزار در سال اول، ۵۰۰۰۰۰ نفر از تمام گروههای سنی کاسته می‌شود. مسلم است که رقم اضافه شده ناشی از رشد جمعیت در سالهای بعد با توجه به افزایش حجم جمعیت (سرچشمه رشد) بیشتر خواهد بود. و در صورت ثابت ماندن میزانهای موالید و مرگ و میر هر ساله این حجم افزایش بیشتری می‌یابد. در جمعیت دیگر، با تعداد ۵۰ میلیون نفر و با همان رشد طبیعی ۳ درصد (میزان موالید ۳۵ و مرگ و میر ۵ در هزار) تعداد اضافه شده بر پایین هرم سنی ۲۰۰۰۰۰۰۰ نفر و تعداد کسر شده از همه گروههای سنی ۲۵۰۰۰۰۰ نفر خواهد بود.

در ستون اول جدول شماره ۱ با توجه به میزان رشد خام جمعیت ایران در سالهای ۴۵-۵۵ و ۵۵-۶۵ تعداد جمعیت افزوده شده بر کل جمعیت ایران در دو دهه مذکور آمده است. در ستونهای بعد، سهم هریک از گروههای سنی غیر فعال (۱۴-۱۰ و ۶۵ سال و بیشتر) و گروه سنی بالقوه فعال (۶۴-۱۵ سال) آمده است (۱). چنانکه مشاهده می‌شود حداقل ۴۰ درصد از جمعیت اضافه شده سهم جمعیت غیر فعال بوده است. با توجه به این واقعیت که تمام افراد گروه سنی ۱۵-۶۴ سال فعال و تمام افراد واقع در گروههای سنی ۱۴-۱۰ و ۶۵ سال و بیشتر

غیر فعال نیستند، در جدول شماره ۲ کل جمعیت به دو گروه فعال از نظر اقتصادی (مجموع شاغلان و بیکاران در جستجوی کار . ۱ سال پبالا) و گروه غیر فعال (بقیه جمعیت) تقسیم شده و سهم جمعیت اضافه شده با رشد خام در دو گروه جمعیت فعال از نظر اقتصادی و بقیه جمعیت آمده است. ملاحظه می شود که از کل جمعیت اضافه شده در دهه های مورد مطالعه، حداکثر ۲۸ درصد به جمعیت فعال اضافه شده است، در صورتی که سهم بقیه جمعیت حداقل ۷۲ درصد بوده است. بدیهی است که در افزایش درصد جمعیت غیر فعال نه تنها ساخت جمعیتی، بلکه ساخت اقتصادی-اجتماعی نیز موثر بوده است. (جداول شماره ۱ و ۲)

با در نظر گرفتن جمعیت فعال به عنوان نیروی انسانی فعال یا نیروی کار رشد سالانه نیروی

جدول شماره ۱ - سهم گروه های سنی از افزایش تعداد جمعیت ایران

دوره محاسبه	کل جمعیت اضافه شده	سهم جمعیت غیر فعال	سهم جمعیت فعال
	تعداد	درصد	تعداد
۵۵-۴۵	۷۹۲۰۰۲۳	۱۰۰۰	۳۳۱۵۷۷۸
۶۵-۵۵	۱۵۷۳۶۲۶۶	۱۰۰	۶۳۰۱۸۹۷

مآخذ: نتایج سرشماری سالهای ۵۴، ۵۵، ۵۶ و ۱۳۶۵، کل کشور، مرکز آمار ایران.

جدول شماره ۲ - سهم جمعیت فعال و غیر فعال از افزایش تعداد جمعیت ایران

دوره محاسبه	کل جمعیت اضافه شده	سهم جمعیت غیر فعال (کل جمعیت منهای جمعیت فعال)	سهم جمعیت فعال (شاغلین به اضافه بیکاران)
	تعداد	درصد	تعداد
۵۵-۴۵	۷۹۲۰۰۲۳	۱۰۰	۵۷۰۸۰۵۱
۶۵-۵۵	۱۵۷۳۶۲۶۶	۱۰۰	۱۲۷۱۲۰۳۱

مآخذ: نتایج سرشماری سالهای ۴۵، ۵۵، ۵۶ و ۱۳۶۵، کل کشور، مرکز آمار ایران

انسانی ایران در فاصله سالهای ۴۰-۵۵ و ۵۵-۶۰ بترتیب ۲۶ درصد و ۲۴ درصد بوده است، در صورتی که رشد سالانه بقیه جمعیت (غیر فعال) بترتیب ۲۸ و ۳ درصد است. با توجه به ادامه کاهش میزان مرگ و میر نوزادان (جمعیت ۱- ساله) و کودکان (۱-۴ ساله) و بالا ماندن میزان موالید می توان انتظار داشت که رشد نیروی کار در چند دهه آینده به طور مداوم افزایش یابد. ولی این سؤال مطرح می شود که آیا همراه با افزایش نیروی کار فرصتهای شغلی مورد لزوم نیز افزایش خواهد یافت؟ افزایش فاصله بین میزان اشتغال عمومی و میزان فعالیت عمومی و به عبارت دیگر افزایش میزان بیکاری (جدول شماره ۵) نشان می دهد که فرصتهای شغلی نتوانسته همپای تقاضای اشتغال افزایش یابد. در اینجا فرصتهای شغلی را برابر تعداد کسانی که توانسته اند برای خود شغلی بیابند فرض کرده ایم، در صورتی که ممکن است فرصتهای شغلی بیشتر و یا کمتر از آنان باشد. برای توضیح بیشتر لازم است یادآور شویم که برخی فرصتهای شغلی که به نیروی کار ماهر یا متخصص نیازمند است خالی می مانند و در مقابل برخی از کسانی که ظاهراً صاحب شغلی می شوند، شغلهای نامناسب با درآمد اندک و یا شغلهای کاذب و یا نیمه وقت و یا موقتی به دست می آورند.

جدول شماره ۳ افزایش فاصله میان رشد نیروی کار (جمعیت فعال) و رشد اشتغال در فاصله سالهای ۴۰-۵۵ و ۵۵-۶۰ را نشان می دهد.

جنبه دیگر اثر ساختار جمعیت بر نیروی انسانی مربوط به ساخت سنی و جنسی جمعیت است. در جدول شماره ۶ و نمودار شماره ۱ میزان فعالیت گروههای سنی خرد (پنج ساله) یعنی تعداد فعالین در هر صد نفر از جمعیت آمده است. چنانچه مشاهده می شود درصد جمعیت فعال در گروههای سنی پایین ناچیز بوده با افزایش سن، میزان فعالیت افزوده می شود و پس از رسیدن به گروه سنی ۳-۳۴ سال رویه کاهش می گذارد. در مجموع میزان فعالیت در گروههای سنی زیر ۱۵ سال و بالاتر از ۶۵ سال (جمعیت غیر فعال) بسیار کمتر از گروه سنی فعال بالقوه (۶۴-۱۵ سال) است. در جدول شماره ۴ درصد جمعیت ایران در گروههای سنی عمده سالهای ۴۰، ۵۵ و ۶۰ آمده است. در سالهای فوق به ترتیب ۶۱، ۴۵، ۴۵ و ۴ درصد از کل جمعیت ایران زیر ۱۵ سال بوده اند. با اضافه کردن درصد جمعیت ۶۵ ساله بالا، حدود نیمی از کل جمعیت ایران در خارج از سن فعالیت (جمعیت غیر فعال) قرار می گیرند. بدیهی است با چنین ساخت سنی جوان، جمعیت باید انتظار میزان فعالیت کمی را در کل جمعیت داشت. هر قدر جمعیت جوانتر باشد در صد فعالان کمتر خواهد بود.

در اینجا لازم است به اثر مرگ و میر و مهاجرتهای خارجی بر نیروی انسانی ایران اشاره کنیم. هر چند کاهش مرگ و میر عمومی بر تمام گروههای سنی اثر دارد، اما در کشورهایی که

سطح مرگ و میر نسبتاً زیاد است، بیشتر به کاهش مرگ و میر نوزادان و کودکان منجر می شود و در نتیجه با تأخیر زمانی حدود ۱۰ سال به رشد نیروی کار افزوده می شود. در حالی که کاهش مرگ و میر در کشورهای دارای مرگ و میر سطح متوسط بر تمام گروه های سنی اثر می گذارد و لزوماً تأثیر چندانی بر میزان فعالیت ندارد، اما در کشورهای که سطح مرگ و میر پایین است، کاهش آن

جدول شماره ۳- میزان سالانه رشد خام کل جمعیت، رشد نیروی کار، رشد اشتغال (درصد)

دوره محاسبه	کل جمعیت	نیروی کار (جمعیت فعال)	جمعیت شاغل	جمعیت غیر فعال
۵۰-۴۵	۲۲۷	۲۲۶	۲۲۵	۲۲۸
۶۰-۵۵	۳۲۹	۲۲۴	۱۲۹	۴۲۳

مأخذ: نتایج سرشماری سالهای ۴۵، ۵۵، ۶۵، کل کشور، مرکز آمار ایران

جدول شماره ۴- درصد (نسبت) گروه های سنی عمده جمعیت ایران

سال	سال	سال	گروه سنی		
۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵			
روستا	شهر	کل کشور	کل کشور		
۴۸۷۵	۴۲۲۸	۴۵۲۵	۴۴۲۵	۴۶۲۱	۰-۱۴
۴۸۲۲۷	۵۴۲۲	۵۱۲۵	۵۲۲۰	۵۰۲۱	۱۵-۶۴
۳۲۱۸	۲۲۹۶	۲۲۹۵	۳۲۵	۳۲۸	۶۵ و بیشتر
۲۰۵	۲۰۴	%۵	-	-	نامشخص

مأخذ: نتایج سرشماری سالهای ۴۵، ۵۵ و ۶۵، کل کشور مرکز آمار ایران.

بیشتر بر گروه های سنی غیر فعال سالخورده (۶۵ سال و بیشتر) اثر دارد. (۲) در کشورهای مذکور معمولاً این کاهش با سقوط میزان سوایید و افزایش درصد جمعیت سالخورده همراه است، در نتیجه

بدون اینکه تأثیری فوری بر میزان فعالیت داشته باشد، در بلندمدت به کمبود نیروی انسانی منجر خواهد شد.

سطح مرگ و میر جمعیت ایران در حال ورود به مرحله دوم است. بدین ترتیب که سطح نسبتاً بالای مرگ و میر عمومی حدود ۱۲ در هزار با میزان مرگ و میر نوزادان حدود ۱۲۰ در هزار در دهه گذشته در آغاز دهه ۱۳۶۰ به ۱۰ در هزار و ۱۰۰ در هزار و در حال حاضر احتمالاً به ۸ در هزار (مرگ و میر عمومی) و ۷۰-۶۰ در هزار (مرگ و میر نوزادان) رسیده است. این کاهش، افزایش رشد نیروی کار در سالهای آینده را به دنبال خواهد داشت.

اما مرگ و میر در گروههای سنی خاص از قبیل مرگ و میر ناشی از جنگها و حوادث کار، اثر منفی و فوری بر نیروی کار دارد. برای مثال به اثر مرگ و میر ناشی از جنگ تحمیلی اشاره می‌کنیم. هرچند اطلاعات جمعیتی لازم از تعداد و گروههای سنی تلفات جنگ تحمیلی نداریم، ولی با علم به اینکه اکثریت آنان را مردان واقع در سن کار (۶۴-۱۵ سال) تشکیل می‌داده‌اند، می‌توان نتیجه گرفت که جنگ اثر منفی بر میزان فعالیت و اشتغال داشته است.

اثر مهاجرت‌های خارجی با توجه به ماهیت جمعیتی یا به عبارت دیگر ساخت سنی و جنسی مهاجرین (وارد شدگان و خارج شدگان) و تفاوت آنها با کل جمعیت متفاوت است. در صورتی که مهاجرین از گروههای سنی خاصی نباشند و ترکیب جنسی غیر معمول نداشته باشند، اثر مهاجرت‌های خارجی بر نیروی انسانی از نظر کمی و میزان فعالیت چندان مشهود نیست، ولی در صورت اختلاف ساخت سنی و جنسی، اثر آن بسیار مهم و فوری است. در یک نگاه می‌توان فهمید که در دو مورد ساخت سنی و جنسی مهاجرین با کل جمعیت ایران متفاوت بوده است. یکم، مهاجرت مردان مجرد افغانی به داخل کشور که با توجه به ساخت سنی و بالاتر بودن میزان فعالیت مردان نسبت به زنان، بر میزان فعالیت عمومی ایران اثر مثبت داشته است و دیگری مهاجرت مردان تحصیل کرده ایرانی به خارج بویژه در دو دهه اخیر که اثر منفی بر کمیت و کیفیت نیروی انسانی ایران گذاشته است.

در ادامه این مقاله، در بررسی میزانهای فعالیت، اشتغال و بیکاری، هر جا لازم باشد، به اثر ساخت جمعیت ایران بر نیروی انسانی اشاره و تأکید خواهیم کرد.

ب- جمعیت فعال ایران

جمعیت بالقوه فعال ایران یعنی گروه سنی ۶۴-۱۵ سال در سال ۱۳۵۰، ۱۱۰۰۰۰۰، در سال ۱۳۶۰ و ۱۲۰۰۰۰۰ و در سال ۱۳۷۰ ۱۳۰۰۰۰۰ درصد از کل جمعیت ایران را تشکیل می‌داده است. نسبت وابستگی (یعنی گروههای سنی خارج از سن فعالیت ۱۴-۰ سال و ۶۵ سال و بیشتر) به گروه سنی بالقوه فعال (۶۴-۱۵ سال) در سالهای مذکور بترتیب ۹۹٫۸، ۹۲٫۵ و ۹۴٫۲ بوده است، به عبارت دیگر در

سالهای مذکور در مقابل صد نفر جمعیت بالقوه فعال تعداد ۹۹۹۸، ۹۲۵ و ۹۴۲ نفر جمعیت غیر فعال قرار داشته است (۳).

علت افزایش نسبت وابستگی ازدیاد نسبت جمعیت ۴-۱ سال و دلیل اصلی آن فزونی میزان موالید است. در سال ۱۳۵۵ جمعیت ۴-۱ سال ۴۴ درصد کل جمعیت ایران را تشکیل می داد که در سال ۱۳۶۵ به ۴۵ درصد افزایش یافت. کاهش میانگین و میانه سنی در فاصله سالهای ۵۵-۶۵ از ۲۲۴ و ۱۷۴ به ۲۱۷ و ۱۷ سال نیز مؤید جواتر شدن جمعیت ایران است.

جمعیت فعال از نظر اقتصادی یا مجموع شاغلان و بیکاران ایران در سالهای ۵۵، ۴۵ و ۶۵ به ترتیب ۳۰، ۲۹ و ۲۶ درصد کل جمعیت بوده است. کاهش میزان فعالیت در دو دهه مذکور نیز عمدتاً به دلیل جواتر شدن جمعیت ایران و فزونی بیکاری بوده است. در بین سالهای ۴۵ تا ۶۵ از میزان فعالیت عمومی (مرد و زن) بیش از ۴ درصد و از میزان فعالیت عمومی مردان بیش از ۵ درصد و از فعالیت عمومی زنان حدود ۳ درصد کاسته شده است. از سوی دیگر بار شاغلین (بار تکفل خالص) از ۶-۳ نفر به ۵-۴ نفر افزایش یافته است.

گذشته از اینها، دلیل دیگری که می توان بر پایین بودن میزان فعالیت و زیاد بودن بار شاغلین آورد، شرکت درصد ناچیزی از زنان در امور اقتصادی خارج از منزل است. در سال ۶۵، تنها ۴ درصد زنان ایران فعال بوده اند. یا به عبارت دیگر از هر صد نفر جمعیت فعال ۸۹۸ نفر مرد و ۱۰۲ نفر زن بوده اند. از کل جمعیت زنان فعال ۳/۴ آنها شاغل بوده و حدود ۱/۴ دیگر را بیکاران در جستجوی کار تشکیل می داده اند. آداب و رسوم اجتماعی، افکار و معتقدات، مقررات، شکل و نوع خانواده و تقسیم کار اجتماعی می تواند بر میزان فعالیت زنان تأثیر بگذارد. بعلاوه وقتی میزان موالید بالا و تعداد فرزندان زیاد باشد، زنان مجبورند عمده وقت خود را صرف نگهداری کودکان خود کنند و فرصت اشتغال در خارج از منزل کاهش می یابد.

به علت تفاوت ساختار جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی بین شهر و روستا، اختلافهایی در میزانهای فعالیت، اشتغال و بیکاری در بین جمعیت شهری و روستایی مشاهده می شود. به دلیل جواتر بودن جمعیت در روستا (ناشی از بالاتر بودن میزان موالید) همچنین به علت زیاد بودن نسبت مهاجرین روستایی در گروههای سنی فعال (۶۴-۱۵ سال) میزان فعالیت در جامعه روستایی کمتر از شهری است و لزوماً نسبت وابستگی (بار تکفل غیر خالص) بیشتر است. میزان بیکاری در شهرها بیش از روستاست، ولی لازم است یادآور شویم که در محاسبه میزان بیکاری، بیکاری پنهان - که ظاهراً در روستاها بیش از شهرهاست - نادیده گرفته شده است، شاید به دلیل کمتر بودن میزان بیکاری در روستاها بار شاغلین اندکی کمتر از شهرها باشد. تخلیه مناطق روستایی از جوانان

جدول شماره ۵- میزانهای فعالیت، اشتغال و بیکاری جمعیت ۱۰ سال و بیشتر

شرح	آبان ۱۳۴۵		آبان ۱۳۵۵		مهرماه ۱۳۶۵	
	کل کشور	آبان	کل کشور	آبان	کل کشور	مهرماه
میران فعالیت عمومی- مردان و زنان	۳۰۲۲	۲۹۱۱	۲۶	۲۶۲۲	۲۵۷۷	
میزان فعالیت عمومی مردان	۵۰۲۷	۴۸۱۱	۴۵۲۶	۴۵۲۶	۴۵۲۴	
میزان فعالیت عمومی زنان	۸۲۳	۸۲۹	۵۲۴	۵۲۷	۵۲۱	
میزان اشتغال عمومی مردان و زنان	۲۷۲۳	۲۶۲۱	۲۲۲۲	۲۲۲۲	۲۲۲۳	
میزان اشتغال عمومی مردان	۴۵۲۸	۴۳۲۷	۳۹۲۶	۳۹۲۴	۳۹۲۹	
میزان اشتغال عمومی زنان	۷۲۵	۷۲۴	۴	۴	۴۲۱	
میزان بیکاری عمومی (۱) مردان و زنان	۲۲۹	۲۲۹	۳۲۷	۷۲۸	۳۲۴	
میزان بیکاری عمومی مردان	۴۲۹	۴۲۴	۵۲۹	۶۲۲	۵۲۵	
میزان بیکاری عمومی زنان	۰۲۷	۱۲۴	۱۲۴	۱۲۶	۱	
میزان بیکاری جمعیت فعال (مردان و زنان)	۹۲۶	۱۰۲۲	۱۴۲۲	۱۵۲۳	۱۲۲۹	
میزان بیکاری جمعیت فعال (مردان)	۹۲۷	۹۲۱	۱۲۲۹	۱۳۲۶	۱۲۲۱	
میزان بیکاری جمعیت فعال (زنان)	۹	۱۶۲۳	۲۵۲۴	۲۹۲۲	۲۰۲۴	
بار شاغلین (بار تکفل خالص)	۳۲۶	۳۲۸	۴۲۵	۴۲۵	۴۲۴	
نسبت وابستگی (بار تکفل ناخالص)	۹۹۲۸	۹۲۲۵	۹۴۲۲	۸۴۲۶	۱۰۷۲۱	

مأخذ: نتایج سرشماری سالهای ۴۵، ۵۵ و ۶۵، کل کشور، مرکز آمار ایران.

۱- درصد بیکاران در کل جمعیت یا نرخ بیکاری عمومی.

۲- درصد بیکاران در جمعیت فعال یا نرخ بیکاری نیروی کار.

فعال باعث کاهش درصد جمعیت بالقوه فعال ۱۵-۶۴ سال در روستا نسبت به شهرها شده است. در سال ۱۳۶۵ درصد گروه سنی فوق در مناطق شهری ۴۲٫۵ درصد و در مناطق روستایی ۴۸٫۳ درصد بوده است. بدیهی است پایین بودن نسبی میزان موالید در شهرها و اثر آن در کاهش نسبت جمعیت. — ۱۴ سال و لزوماً افزایش نسبت جمعیت ۱۵-۶۴ سال شهری نباید نادیده گرفته شود. به رغم افزایش بیکاری آشکار شهری از ۱۱٫۵ درصد نیروی کار در سال ۵۵ به ۱۳٫۳ درصد در سال ۶۵ و کاهش نسبی میزان بیکاری روستایی از ۲٫۴۱ درصد به ۱٫۲۱ درصد، جریان مهاجرت از روستاها به طرف شهرها با سرعت ادامه دارد، و این یکی از معماهای پیچیده شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه است که در بررسی و تجزیه و تحلیل آن نظریه های مختلفی ارائه شده است. (۴)

در جدول شماره ۶ میزان فعالیت، اشتغال و بیکاری (درصد بیکاری در کل جمعیت و درصد بیکاری در جمعیت فعال) در گروه های سنی خرد (پنج ساله) آمده است. چنانکه مشاهده می شود تفاوت میزانهای فعالیت و اشتغال در گروه های سنی ۱۵-۱۹ و ۲۰-۲۴ ساله بیش از سایر گروههاست. یا به تعبیر بهتر میزان بیکاری عمومی (نرخ بیکاری در کل جمعیت هر گروه) در گروه های مذکور بیش از سایر گروههاست. اکثریت بیکاران این دو گروه را، بیکاران تازه وارد بازار کار شده تشکیل می دهند که بدلیل نبودن فرصتهای تازه شغلی افزایش چشمگیری داشته اند. مطالعه وضع سواد و سطح تحصیلی بیکاران نشان می دهد که در مهرماه ۱۳۶۵ بیش از ۲۵ درصد از آنان دارای تحصیلات متوسطه بوده اند که نتوانسته اند شغل مناسب بیابند.

افزایش بیکاری در گروه های سنی بالاتر از ۶۰ سال ناشی از کهنسنت، عدم کارآیی جسمانی و نبودن بیمه بازنشستگی و تأمین مالی است. در صورت گسترش بیمه بازنشستگی تعداد زیادی از این بیکاران به جمع غیر فعالان (دارندگان درآمد بدون شغل) خواهند پیوست.

در توجیه علل بیکاری در کشورهای در حال توسعه نیز نظرات مختلفی ارائه شده است که فرصت بررسی آنها نیست (۵). در اینجا فقط به ساختمان سنی جمعیت فعال و اثر آن در افزایش بیکاری اشاره می کنم. به علت شرکت تعدادی از جمعیت زیر ۱۵ سال و ۶۵ سال و بیشتر در فعالیتهای اقتصادی، بخشی از فرصتهای شغلی از دست جمعیت ۱۵-۶۴ سال (فعال بالقوه) خارج می شود و غالباً بطور ناقص و گاه غیر انسانی در اختیار افراد خارج از سن فعالیت قرار می گیرد، برای مثال در سال ۱۳۶۵ تعداد ۸۷۱۳۵ نفر شاغل زیر ۱۲ سال (کمتر از سن قانونی کار در جمهوری اسلامی ایران)، همچنین تعداد ۳۵۶۲۹ نفر شاغل بالاتر از ۶۵ سال داشته ایم که در مجموع ۴ درصد از تعداد کل شاغلین را تشکیل می داده اند.

ج- تحول بخشهای فعالیت و ساختمان شغلی

۱- بخشهای فعالیت

انواع فعالیتهای اقتصادی به سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات تقسیم شده است و

جدول شماره ۶- میزان فعالیت، اشتغال و بیکاری در گروه‌های سنی ۶ سال و بیشتر
مهرماه ۱۳۶۵

گروه‌های سنی	میزان فعالیت	میزان اشتغال	میزان بیکاری (در کل جمعیت)	میزان بیکاری (در نیروی کار)
جمع	۲۶	۲۲۲۳	۳۷	۱۴۱
۶-۹ ساله	۰.۶	۰.۶	.	.
۱۰-۱۱ ساله	۴۱۸	۲۱	۲۰۸	۴۸۵
۱۲-۱۴ ساله	۱۰۰۹	۶۶	۴۳	۳۹
۱۵-۱۹ ساله	۳۰۴	۲۱۱	۹۳	۳۰۷
۲۰-۲۴ ساله	۴۹۳	۳۹۲	۱۰۱	۲۰۵
۲۵-۲۹ ساله	۵۲۹	۴۷	۵۰۹	۱۱۲
۳۰-۳۴ ساله	۵۴۲	۵۰۵	۳۷	۶۸
۳۵-۳۹ ساله	۵۲۴	۴۹۴	۳	۵۸
۴۰-۴۴ ساله	۵۱۱	۴۹۳	۲۸	۵۴
۴۵-۴۹ ساله	۵۱۲	۴۸۲	۳	۵۸
۵۰-۵۴ ساله	۵۰۶	۴۷۲	۳۴	۶۶
۵۵-۵۹ ساله	۴۷۲	۴۳۳	۳۹	۸۳
۶۰-۶۴ ساله	۴۳۹	۳۹۶	۴۳	۹۸
۶۵ ساله و بیشتر	۲۸۵	۲۳۷	۴۸	۲۱۹

مأخذ: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مهرماه ۱۳۶۵، کل کشور

مرکز آمار ایران

افراد شاغل در یکی از سه بخش جای می‌گیرند. ترکیب بخشهای اقتصادی تحت تأثیر عوامل زیر است:

۱- منابع داخلی

۲- اندازه بازار و میزان تقاضای داخلی، زیرا همه کالاهای تولیدشده در بخشهای مختلف به یک اندازه قابل مبادله تجاری نیستند.

۳- وضعیت یک کشور از نظر مراحل توسعه اقتصادی که در مرحله نهایی به کاهش کل هزینه‌های اساسی مانند غذا و پوشاک و افزایش هزینه‌هایی مانند وسایل خانه و کالاهای لوکس و توسعه خدمات اجتماعی می‌انجامد^(۶).

بر مبنای فرضیه‌های اقتصادی، در جریان توسعه، سه مرحله دیده می‌شود: در دوره اول اقتصاد تحت سلطه بخش کشاورزی است. در دومین مرحله، اقتصاد بافت کشاورزی - صنعتی پیدا می‌کند و بالاخره اقتصاد به صورت مجموعه کشاورزی، صنعتی و خدماتی در می‌آید. ولی در کشورهای در حال توسعه در مرحله دوم، کاهش شاغلان بخش کشاورزی، با افزایش شاغلان در بخش خدمات همراه است. توسعه بخش خدمات در این کشورها بدلیل پایین بودن سطح درآمد سرانه کشاورزی و نابرابری در توزیع درآمد ملی در بخشهای مختلف است. لذا کاهش بخش کشاورزی و تورم بخش خدمات به معنی عبور از مراحل توسعه اقتصادی نیست. این تغییرات بیشتر به دلیل جایگزینی مواد ترکیبی بجای مواد اولیه کشاورزی در صنعت، به کارگرفتن تکنولوژی و سرمایه در کشاورزی و رونق یافتن بخش خدمات به دلیل سرمایه‌گذاریهای بخش خصوصی و عمومی است^(۷). در زیر تحول بخشهای اقتصادی ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف- بخش کشاورزی

بخش کشاورزی شامل مشاغل زراعت، باغداری، جنگلداری، ماهیگیری شکار و دامپروری است. در سال ۴۵، مجموع شاغلین ده سال و بیشتر در این بخش حدود ۳۱، در سال ۵۵ حدود ۳ و در سال ۶۵ حدود ۳۲ میلیون نفر بوده‌اند. در سالهای مذکور درصد شاغلین بترتیب ۱، ۴۷، ۳۴ و ۳۰ درصد را تشکیل می‌داده‌اند. کاهش نسبت شاغلان و حتی کاهش تعداد آنها در بخش کشاورزی اسری طبیعی است و چنانکه تجربه‌های متعدد نشان داده است می‌تواند با افزایش میزان تولید همراه باشد. با وارد شدن ماشین‌آلات جدید و با توجه به محدودیت زمین و بویژه با تمرکز سرمایه و افزایش دستمزد در دو بخش دیگر، نیروی اضافی از بخش کشاورزی رانده می‌شود. ولی چنانکه در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود، کاهش سهم و تعداد شاغلان بخش کشاورزی، به افزایش سهم و تعداد شاغلان بخش صنعت منجر نشد، بلکه با تورم بخش خدمات توأم گردید. (جدول شماره ۷ و نمودار شماره ۳).

ب- بخش صنعت

بخش صنعت شامل فعالیتهای استخراج معادن و سنگها، تولیدات صنعتی ساختمان، تولید برق، گاز و آب می شود. بعضاً در بررسی بخشهای اقتصادی کشورهای در حال توسعه، شاغلان ساختمان و گاه کارگران معادن و سنگها را از سایر شاغلان بخش صنعت جدا می کنند. نیروهای رانده شده از بخش کشاورزی عمدتاً در فعالیتهای ساختمانی و یا استخراج معادن و شغلهایی که احتیاج به مهارت ندارد، مشغول به کاری شوند. در مهر ماه ۱۳۶۵ شاغلین در فعالیتهای تولید صنعتی تنها حدود نیمی از کل شاغلین بخش صنعت را تشکیل می داده اند. گذشته از آن به علت عدم سرمایه گذاریهای جدید و کم توجهی به صنایع دستی و صنایع کوچک سنتی و کمبود مواد اولیه و قطعات نه تنها درصد، بلکه تعداد مطلق شاغلان تولیدات صنعتی نسبت به سال ۵۵ کاهش یافته است. (جدول شماره ۸).

جدول شماره ۷- تعداد و درصد شاغلان ده سال و بیشتر در بخشهای اقتصادی

بخشهای اقتصادی	۱۳۴۵		۱۳۵۵		۱۳۶۵	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کشاورزی	۳۱۶۸۵۱۵	۴۷۱۱	۲۹۹۱۸۶۹	۳۴۱۳	۳۱۹۰۷۶۱	۳۰
صنعت	۱۸۵۶۵۴۸	۲۷۱۶	۳۰۱۲۳۳۰	۳۴۱۵	۲۷۸۱۰۰۸	۲۶۱۱
خدمات	۱۷۰۵۷۹۴	۲۵۱۳	۲۷۲۰۵۳۲	۳۱۱۲	۴۶۷۰۰۴۵	۴۳۱۹
جمع*	۶۷۳۰۸۵۷	۱۰۰	۸۷۲۴۷۳۱	۱۰۰	۱۰۶۴۱۸۱۴	۱۰۰

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۴۵، ۵۵ و ۶۵، کل کشور
* بدون شاغلان فعالیتهای غیرقابل طبقه بندی.

ج- بخش خدمات:

بخش خدمات شامل مشاغل خرید و فروش کلی و جزئی، هتلداری، حمل و نقل ارتباطات انبارداری، خدمات و سرویسهای عمومی دولتی و خصوصی است، بعضاً سایر فعالیتهایی را که نمی توان طبقه بندی کرد به این بخش می افزایند. چنانکه گفتیم کاهش شاغلان بخش کشاورزی و کاهش تعداد شاغلان در برخی مشاغل بخش صنعت توأم با افزایش تعداد و درصد شاغلان در بخش خدمات بوده است. افزایش تعداد کارمندان دولت و رونق تجارت خرده فروشی علل

اصلی تورم بخش خدمات است. تعداد شاغلان خدمات عمومی و اجتماعی دولتی یا وابسته به دولت (بخش عمومی) در سال ۱۳۶۵ به ۲ ۴۴۸ ۸۳۴ نفر رسیده که دو برابر سال ۵۵ است همچنین تعداد شاغلان خرده فروشی بخش خدمات در مدت مذکور ۱۶ درصد افزایش یافته است.

جدول شماره ۸ - تعداد و درصد شاغلان ده سال و بیشتر در بخش صنعت

۱۳۶۵		۱۳۵۵		۱۳۴۵		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	بخش صنعت
۱۲۲	۳۲۳۷۰	۳	۸۹۸۸۸	۱۲۴	۲۶۳۱۲	استخراج معادن
۵۲۲۲	۱۴۵۱۳۳۰	۵۵۲۵	۱۶۷۲۰۵۹	۶۸۲۳	۱۲۶۷۶۰۰	تولیدات صنعتی
۳۲۳	۹۱۰۴۴	۲	۶۱۶۳۳	۲۲۸	۵۲۸۵۸	آب و برق و گاز
۴۳۲۳	۱۲۰۶۲۶۴	۳۹۲۵	۱۱۸۸۷۲۰	۲۷۲۵	۵۰۹۷۷۸	ساختمان
۱۰۰	۲۷۸۱۰۰۸	۱۰۰	۳۰۱۲۳۳۰	۱۰۰	۱۸۵۶۵۴۸	جمع

مأخذ: نتایج سرشماری سالهای ۵۵، ۶۵ و ۷۵، کل کشور.

۲- سمت در شغل

سمت در شغل یا موقعیت شغلی، تقسیم‌بندی موقعیت شاغلان است در قیاس با سایر شاغلان. با استفاده از این گونه داده‌های آماری برخی جامعه‌شناسان به نوعی قشربندی اجتماعی دست زده‌اند^(۹).

سمتهای شغلی عبارتند از:

- ۱- کارفرمایان، کسانی که حداقل یک نفر را در اختیار دارند و به او مزد می‌دهند.
- ۲- کارکنان مستقل، کسانی که نه از کسی حقوق دریافت می‌دارند و نه به کسی مزد می‌دهند.

- ۳- مزد و حقوق بگیران بخش خصوصی که از صاحبان مشاغل بخش خصوصی (کار فرمایان) مزد دریافت می‌کنند.

جدول شماره ۹ - تعداد و درصد شاغلان ده سال و بیشتر در خدمات

۱۳۶۵		۱۳۵۵		۱۳۴۵	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
۱۸/۸	۸۷۵۴۵۸	۲۴/۶	۶۶۸۳۹۴	۳۲/۴	۵۵۲۰۲۳
۱۳/۵	۶۳۰۵۴۶	۱۵/۸	۴۳۱۴۷۱	۱۳/۱	۲۲۴۰۸۶
۲/۴	۱۱۴۲۸۸	۳/۷	۱۰۰۲۷۳	۵/۵	۹۱۹۶۸۵
۶۵/۳	۳۰۴۹۷۵۳	۵۵/۹	۱۵۲۰۱۲۴	—	—
—	۳۵۹۷۲۱	—	۷۴۶۸۹	—	۱۲۷۵۳۹
۱۰۰	۴۶۷۰۰۴۵	۱۰۰	۲۷۲۰۵۳۲	۱۰۰	۱۷۰۵۷۹۴

بخش خدمات

فروش، هتلداری، رستوران و کافه‌داری
 حمل و نقل انبارداری، ارتباطات
 خدمات مالی، بیمه ملکی و حقوقی
 خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی
 فعالیتهای غیر قابل طبقه‌بندی
 * جمع

ساختند: نتایج سر شماری و نفوس و مسکن ۵۵۴۵، ۶۵ و کل کشور

* بدون فعالیتهای غیر قابل طبقه‌بندی

ع- کارکنان فامیلی بدون مزد، مانند اقوام و آشنایان کارفرمایان و کارکنان مستقل.
 ه- مزد و حقوق بگیران بخش عمومی، کارکنان دولتی یا کارکنان مؤسسات وابسته به دولت.

مجموع شاغلان در تقسیم بندی سمتهای شغلی به دو بخش تقسیم می شوند: چهارگروه اول شاغلان بخش خصوصی و گروه پنجم یعنی شاغلان دولتی یا وابسته به دولت، بخش عمومی را تشکیل می دهند. تعداد و سهم هر بخش می تواند دخالت و نفوذ بخش دولتی و بخش خصوصی در اقتصاد یک کشور را نشان دهد. چنانچه از جدول شماره ۱۰ بر می آید در اثر انقلاب اسلامی و ملی شدن بسیاری از مؤسسات خصوصی و دخالت بیشتر دولت در امور اقتصادی، سهم و تعداد شاغلان بخش عمومی افزایش یافته و از بخش خصوصی کاسته شده است.

کارفرمایان صاحبان سرمایه کوچک و بزرگ اند. در میان آنان سرمایه داران بزرگ تولیدی یا تجاری، همچنین سرمایه داران خرد مانند صاحبان صنایع کوچک، مغازه داران و شاغلان بخش کشاورزی که یک یا چند نفر را در خدمت دارند، دیده می شوند. در روند توسعه اقتصادی ایران، تعداد و درصد کارفرمایان افزایش نسبتاً چشمگیری داشته است. کارکنان مستقل که اکثریت آنان در بخش غیر رسمی یا غیر متشکل طبقه بندی می شوند، معمولاً صاحبان کارگاهی کوچک و شخصی، مالکان قطعه زمینی محدود و یا مغازه ای هستند. در مراحل توسعه اقتصادی معمولاً بعلا گسترش واحدهای بزرگ اقتصادی، سهم کارکنان مستقل کاهش می یابد و به سهم کارفرمایان و حقوق بگیران افزوده می شود ولی در اثر تحولات بعد از انقلاب بویژه بر اثر جنگ تحمیلی و بروز رکود اقتصادی، برخی از مشاغل مستقل مانند خرده فروشی، دست فروشی و تعمیر کاری رونق یافته اند و تعداد و سهم آنان افزایش یافته است. ضمناً تقسیم زمینهای کشاورزی افزایش تعداد خرده مالکان (دهقانان) را به دنبال داشته است. حقوق بگیران بخش عمومی و بخش خصوصی را می توان به سه گروه تقسیم کرد.

- ۱- گروه مدیران و صاحبان مشاغل علمی و تخصصی و مهندسان که بعضاً از آنها به عنوان طبقه متوسط جدید نام برده می شود و از کارکنان مستقل یا طبقه متوسط قدیمی (بقه سفیدان) متمایز می گردد.
- ۲- کارمندان اداری و دفتری و تکنیسین ها و کارگران ماهر که در سطح پایینتر قرار می گیرند و بنام یقه آبی ها نام گذاری شده اند (۱۰).
- ۳- بقیه حقوق بگیران را کارگران ساده صنعتی، کشاورزی و خدماتی تشکیل می دهند. طبقه بندی سمت در شغل یا موقعیت شغلی (جدول شماره ۱۰) که در دفاتر سر شماری و دفاتر نمونه گیریهای نیروی انسانی در سطح بین المللی از آن استفاده می شود، اخیراً مورد انتقاد کارشناسان دفتر بین المللی کار (I.L.O) قرار گرفته است. از نظر اینان اعتبار طبقه بندی مذکور مورد تردید

است. زیرا برای کشورهای در حال توسعه چندان مفید نیست و برای کشورهای توسعه یافته نیز این فرایندها مناسبت خود را از دست داده‌اند. دلایل عمده چنین است:

۱- طبقه بندی مبنای روشنی ندارد، یعنی مشخص نیست که متغیر «سوقیت شغلی» چه چیز را می‌خواهد اندازه‌گیری کند.

۲- مرزبندی بعضی از گروهها روشن نیست. این مرزبندی بصورتی است که فایده طبقه بندی را به عنوان ابزاری برای توصیف و تجزیه و تحلیل گروههای اجتماعی اقتصادی کاهش می‌دهد.

۳- بین گروههای فرعی وجه تمایز روشنی وجود ندارد (۱۱).

گروه بندی مشاغل

هریک از شاغلان شغل خاصی دارند و فعالیت ویژه‌ای را انجام می‌دهند. انواع مشاغل در هفت گروه شغلی طبقه بندی شده‌اند و هر گروه شغلی دارای زیرگروههای تخصصی ویژه‌ای است که صورت اساسی آن در آغاز دفاتر سرشماری کد گذاری شده است. چنانکه جدول شماره ۱۱ نشان می‌دهد تعداد و درصد کارکنان مشاغل علمی، فنی و تخصصی که عمدتاً از استادان، مدرسان، پزشکان، حقوقدانان، حسابداران، مهندسان و تکنسین‌های وابسته تشکیل می‌شوند در بین سالهای ۵۰ تا ۵۵ و ۵۵ تا ۶۰ افزایش یافته‌اند که می‌تواند نشانه فزونی فارغ التحصیلان دانشگاهها، بالا رفتن درجه و مدرک تحصیلی و افزایش سطح مهارت شاغلان باشد. در مقابل شاغلان کشاورزی و شاغلان در گروه امور خدماتی از قبیل خدمتکاران، لباسشویان، آرایشگران و کارکنان خدمات ایمنی هرچند از نظر تعداد کاهش چشمگیری نداشته‌اند، ولی درصد آنها کاهش یافته است و خود نشان دهنده فقدان فرصتهای تازه در بخش کشاورزی و تفویض برخی نقشهای خدماتی به خانواده است (۱۲). (جدول شماره ۹).

خلاصه و نتیجه

میزان فعالیت و اشتغال جمعیت به ساختمان سنی و جنسی و در نهایت به میزان موالید، مرگ و میر و مهاجرت ساخت اقتصادی اجتماعی و فرهنگی یک کشور وابسته است از یکسو به سبب تشدید بیکاری و از سوی دیگر به دلیل افزایش میزان موالید و جوانتر شدن جمعیت ایران، میزان فعالیت و اشتغال در سال ۱۳۶۵ نسبت به سال ۱۳۵۵ کاهش و میزان بارشاغلان و نسبت وابستگی افزایش یافته است.

دگرگونی ساختمان یا ترکیب شغلی به منابع داخلی، اندازه بازار و مراحل توسعه اقتصادی وابسته است. در توزیع بخشهای اقتصادی ایران، بخش کشاورزی کاهش و بخش خدمات افزایش چشمگیری داشته است. بخش صنعت به علت عدم سرمایه‌گذاریهای تازه، بی

جدول شماره ۱۰ - جمعیت شاغل ده سال و بیشتر از نظر سمت در شغل

سمت در شغل	۱۳۴۵		۱۳۵۵		۱۳۶۵	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کارفرمایان	۱۰۲۶۲۳	۲۲۲	۱۸۲۲۲۹	۲۲۱	۳۴۱۳۰۱	۳۲۱
کارکنان مستقل	۲۶۵۸۸۵۱	۳۸۷۸	۲۸۱۰۲۱۱	۳۱۲۹	۴۳۹۰۴۴۸	۳۹۲۹
سزد و حقوق بگیران بخش خصوصی	۲۶۳۵۶۰۷	۳۸۷۴	۳۰۷۱۹۲۷	۳۴۲۹	۱۸۷۴۵۴۹	۱۷
کارکنان فامیلی بدون حقوق	۷۰۱۱۶۱	۱۰۲	۱۰۲۱۳۱۲	۱۱۲۶	۴۸۳۹۹۵	۴۲۴
جمع بخش خصوصی	۶۱۴۸۲۴۲	۸۹۲۶	۷۰۸۵۶۷۹	۸۰۲۵	۷۰۹۰۲۹۶	۶۴۲۴
سزد و حقوق بگیران بخش عمومی	۶۶۲۶۶۴	۹۲۷	۱۶۷۳۰۹۲	۱۹	۳۴۵۳۳۳۴	۳۱۲۴
اظهار نشده	۴۷۴۹۰	۰۲۷	۴۰۶۴۹	۰۲۵	۴۵۷۹۲۱	۴۲۲
جمع کل شاغلین	۶۸۵۸۳۹۶	۱۰۰	۸۷۹۹۴۲۰	۱۰۰	۱۱۰۰۱۵۵۱	۱۰۰

ساخته: نتایج سرشماریهای سالهای ۴۵، ۵۵، و ۶۵، کل کشور، مرکز آمار ایران.

جدول شماره ۱۱ - تعداد و درصد شاغلان ۱۰ سال و بیشتر در گروههای عمده شغلی

۱۳۶۵		۱۳۵۵		۱۳۴۵		گروههای عمده شغلی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۹۷۶	۱۰۵۴۰۶۴	۶۷۳	۵۵۵۷۴۵	۳	۲۲۰۹۴۴	کارکنان مشاغل علمی و فنی و تخصصی
۰٫۷۴	۴۴۴۳۹	۰٫۷۵	۴۰۵۵۷	۰٫۲	۱۱۹۳۷	مدیران و کارسندان عالی رتبه اداری
۳۷۳	۳۶۷۴۶۴	۵	۴۳۷۶۸۲	۲٫۷۹	۲۰۱۱۴۸	کارکنان امور دفتری و اداری
۶۷۹	۷۶۱۵۲۴	۶۷۸	۵۹۶۴۰۵	۷٫۷۴	۵۰۴۸۷۸	فروشندهگان و کارکنان بازرگانی
۴٫۱	۴۵۵۲۰۷	۴٫۹۹	۴۳۲۵۹۵	۷٫۷۵	۵۱۰۷۸۱	کارکنان امور خدماتی
۲۹٫۵	۳۲۴۴۵۵۸	۳۳٫۷۹	۲۹۸۳۶۰۳	۴۵٫۷۷	۳۱۳۷۸۷۶	کشاورزان، دامداران، جنگل داران، ماهیگیران و شکارچیان
۳۳٫۱	۳۶۳۷۰۲۵	۳۷٫۷۶	۳۳۰۸۶۷۶	۲۹٫۷۶	۲۰۳۱۵۸۱	کارگران مشاغل تولیدی و رانندگان وسائط نقلیه
۰٫۳	۲۹۶۷۱	۵	۴۴۴۱۵۷	۳٫۷۷	۲۵۷۲۵۱	کارکنان گروه بندی نشده
۱۲٫۸	۱۴۰۷۶۰۹	*	*	*	*	کارکنان شاغل نامشخص و اظهار نشده
۱۰۰	۱۱۰۰۱۵۵۱	۱۰۰	۸۷۹۹۴۲۰	۱۰۰	۶۸۵۸۳۹۶	جمع شاغلیین

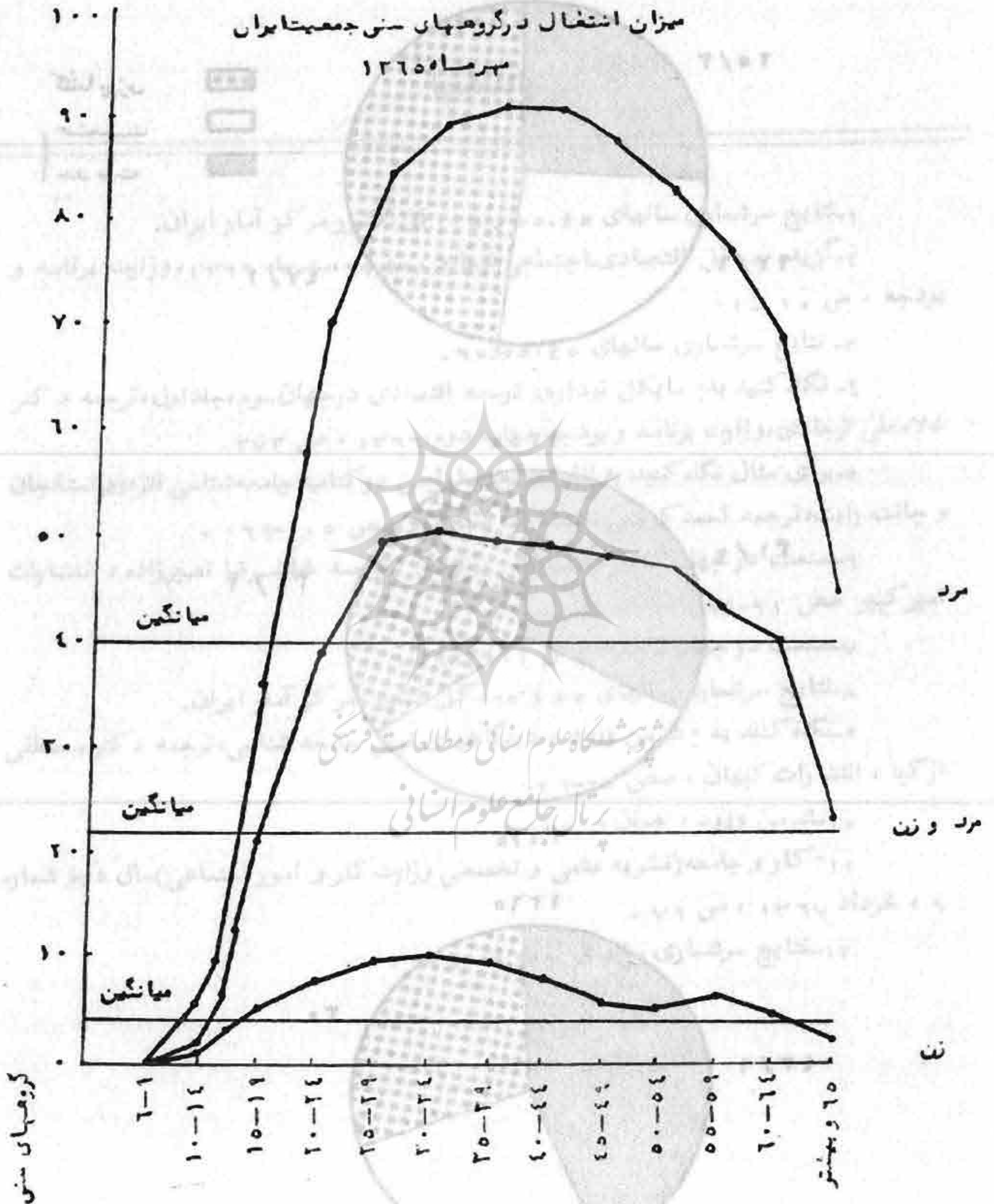
مأخذ: نتایج سرشماری سالهای ۵۰، ۵۵، ۶۰ و ۶۵، کل کشور، مرکز آمار ایران.

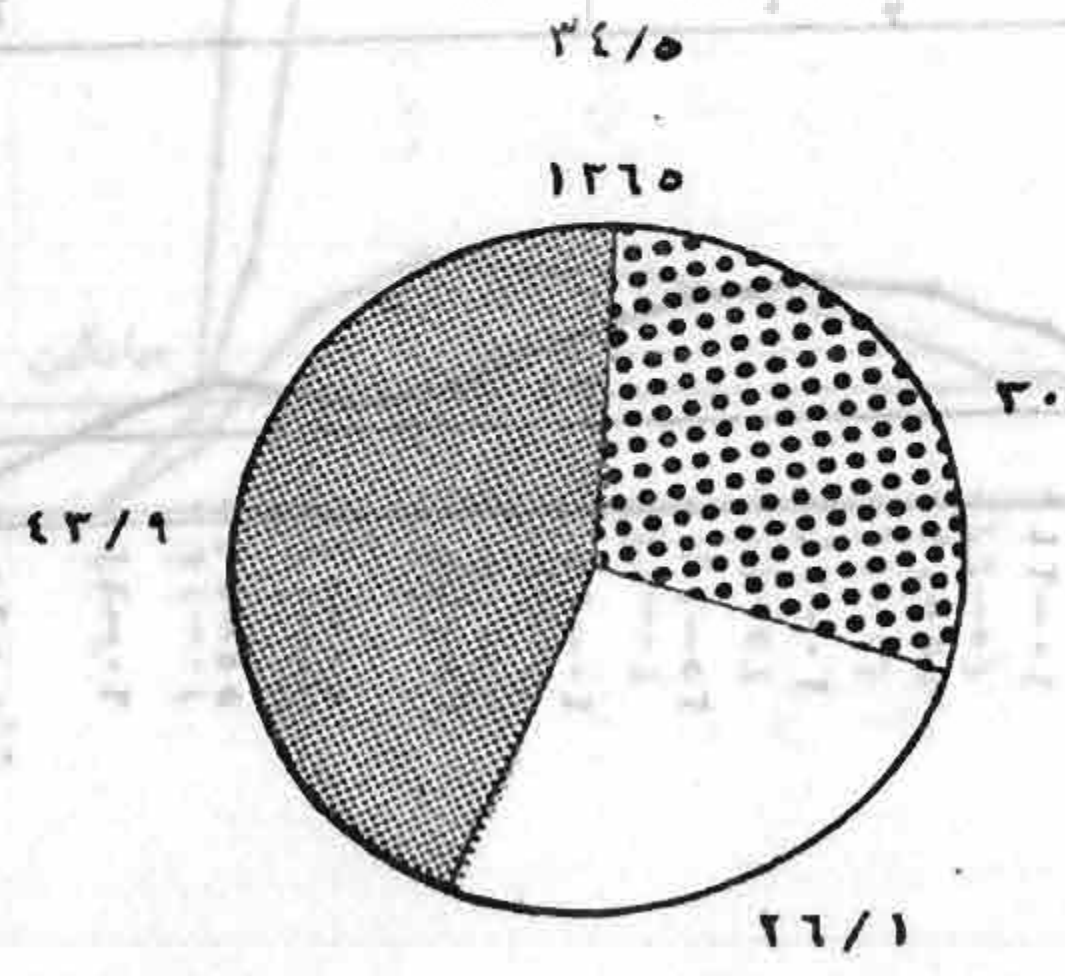
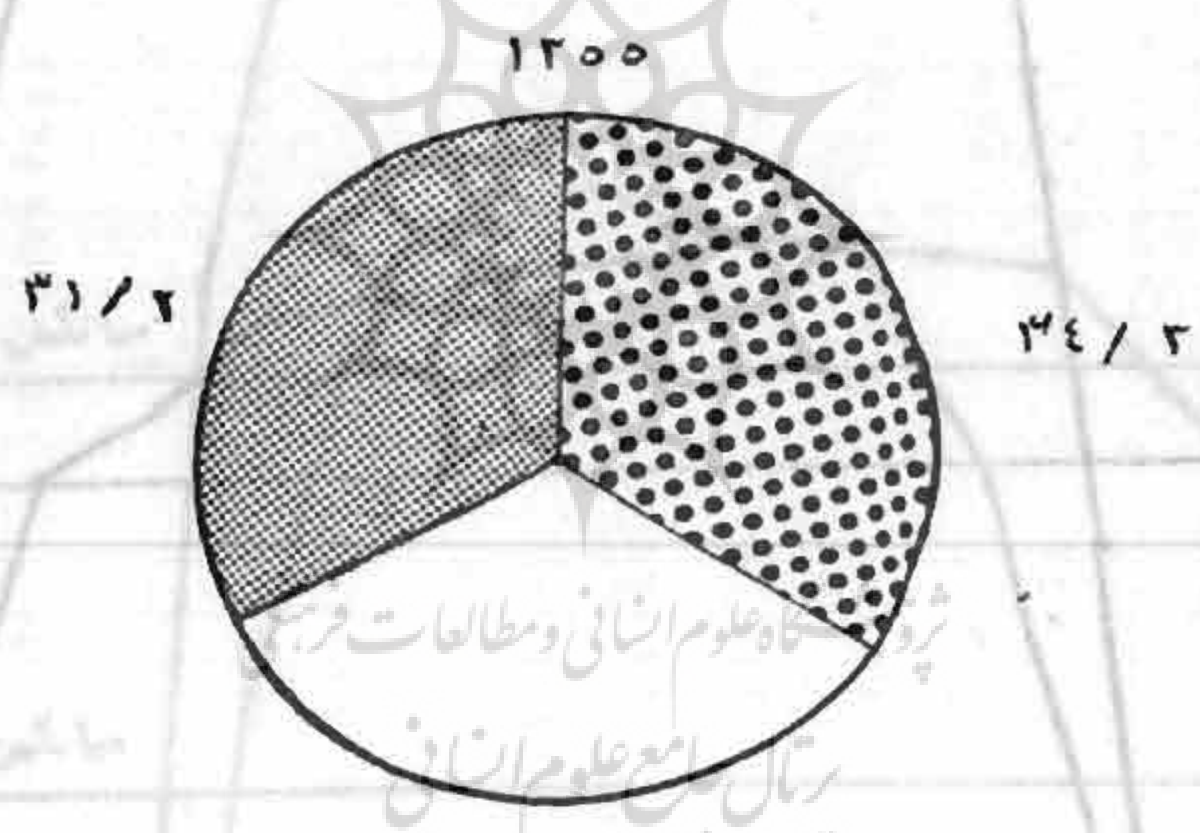
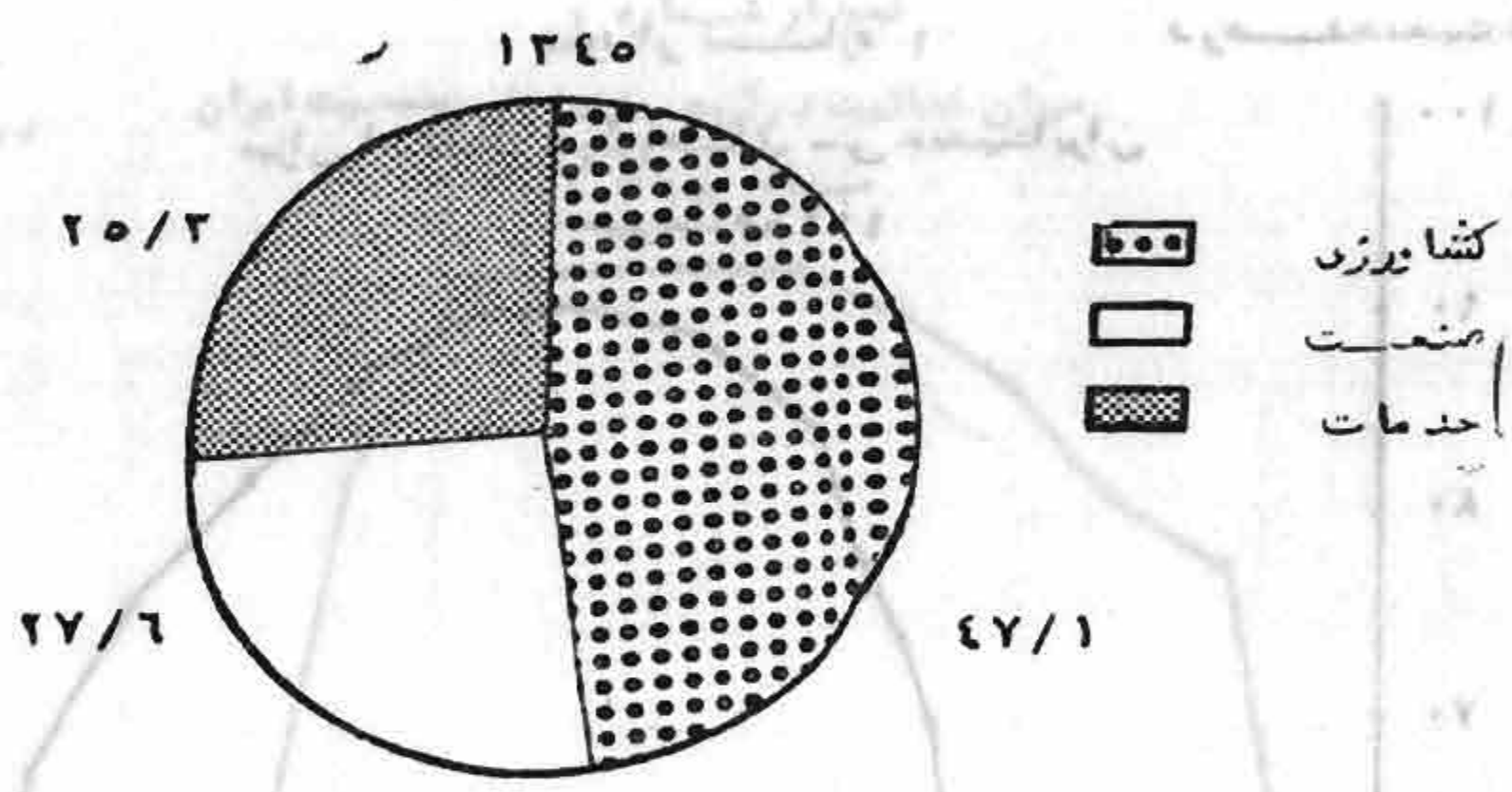
* در گروه کارکنان طبقه بندی نشده آمده است.

درصد جمعیت شاغل

نمودار شماره ۲

میزان اشتغال در گروه‌های سنی جمعیت ایران
مهرماه ۱۳۶۵

یادداشتها

- ۱- نتایج سرشماری سالهای ۵۰.۴۵ و ۶۵، کل کشور مرکز آمار ایران.
- ۲- گزیده مسائل اقتصادی-اجتماعی، شماره ۶۸ و ۶۹، بهرماه ۱۳۶۶، وزارت برنامه و بودجه، ص ۱۱ و ۱۰.
- ۳- نتایج سرشماری سالهای ۴۵، ۵۵ و ۶۵.
- ۴- نگاه کنید به: مایکل تودارو، توسعه اقتصادی در جهان سوم، جلد اول، ترجمه دکتر غلامعلی فرجادی، وزارت برنامه و بودجه، چاپ دوم، ۱۳۶۶، ص ۳۷۳.
- ۵- برای مثال نگاه کنید به نظرات آرتور لوئیس در کتاب جامعه‌شناسی فقر، ویراسته جان و جانت رایت، ترجمه احمد کریمی، انتشارات امیرکبیر، صص ۱۰۵-۱۶۹.
- ۶- صنعت در جهان متغیر (گزارش یونیدو)، ترجمه غلامرضا نصیرزاده، انتشارات امیرکبیر صص ۹۱-۹۴.
- ۷- صنعت در جهان متغیر، صص ۱۰۱-۱۱۲.
- ۸- نتایج سرشماری سالهای ۵۰ و ۶۵، کل کشور، مرکز آمار ایران.
- ۹- نگاه کنید به: شرمین ووود، دیدگاههای نوین جامعه‌شناسی، ترجمه دکتر مصطفی ازکیا، انتشارات کیهان، صص ۲۵-۲۹.
- ۱۰- شرمین ووود، همان و ۷۲.
- ۱۱- کار و جامعه (نشریه علمی و تخصصی وزارت کار و امور اجتماعی) سال دوم شماره ۶، خرداد ۱۳۶۷، ص ۷۹.
- ۱۲- نتایج سرشماری سالهای ۴۵، ۵۰ و ۶۵.